

ὠρισμένο αὐτὸ α, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ φέρῃ στὸ φῶς, στὴν πραγματικότητα, κάτι, ποὺ ἔχει μέσα του κατὰ τὴ δυνατότητα. Καί στις δύο περιπτώσεις μιλάμε λοιπὸν γιὰ ἓναν, ποὺ γνωρίζει δυνάμει, ἀλλὰ κάθε φορά ἐννοοῦμε κάτι ἄλλο.¹¹⁾

Τὴ μιὰ φορά ἐννοοῦμε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τὴ γνώση μπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ μὲ τὴ μάθηση καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴ δυνατότητα ἓνας γνώστης. Τὴ δεύτερη φορά ὅμως ἐννοοῦμε, ὅτι αὐτὸς ἔχει τὴ γνώση καὶ μπορεῖ νὰ τὴν φέρῃ στὸ φῶς, νὰ τὴν θέσῃ σὲ ἐνέργεια.¹²⁾ Στὴν πρώτη περίπτωση μεταβάλλεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἀναδοχή τῆς γνώσης καὶ ἔρχεται ἀπὸ τὴν μιὰ κατάσταση στὴν ἄλλη, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀγνοία στὴ γνώση.¹³⁾ Στὴ δεύτερη περίπτωση δὲν ὑπάρχει τέτοια ἀλλαγὴ, μεταβολή, γιατί ὁ ἄνθρωπος κατέχει τὴ γνώση καὶ δὲν χρειάζεται παρὰ μόνον νὰ τὴν φέρῃ στὸ φῶς. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ξεχωρίσωμε δυὸ βαθμίδες τοῦ δυνάμει· στὴν πρώτη λείπει γενικὰ ἡ μορφή, στὴ δεύτερη ἡ μορφή ὑπάρχει μέσα στὴν «ἔξιν», ὅμως ὄχι ἐνεργεία, ἀλλὰ δυνάμει.

Ἐντίθετα σ' αὐτὸ μιλάμε γιὰ τὴν πραγματικότητα τῆς γνώσης, ὅταν ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται μέσα στὴ πραγμάτωση τῆς ἐνεργείας τῆς γνώσης καὶ πραγματικὰ θεωρεῖ τὴ γνώση. Ἐκτεὸς αὐτοῦ μιλάμε γιὰ τὴν πραγματικότητα τῆς γνώσης, ἐφ' ὅσον ἡ γνώση ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἔξιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὅπως συμβαίνει τοῦτο σ' ἓναν ἄνθρωπο, ποὺ ἔχει τὴ γνώση. Ὡστε εἶναι δυνατὸ καὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα νὰ γίνῃ λόγος κατὰ δύο τρόπους. Γενικὰ λοιπὸν μιλάμε γιὰ τὸ δυνάμει παντοῦ ἐκεῖ, ὅπου ἡ μορφή βέβαια λείπει, μπορεῖ ὅμως νὰ ἔλθῃ, καὶ γιὰ τὸ ἐνεργεία παντοῦ ἐκεῖ, ὅπου εἶναι δυνατὸ νὰ ἔχωμε ἢ ἔχομε ἀπόλυτη παρουσία τῆς μορφῆς.

Ἐμιλήσαμε πρὶν γενικὰ γιὰ ἓνα εἶδος παιθητικότητας, ποὺ ἔχει ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς. Τοῦτο ὅμως πρέπει τώρα νὰ τὸ προσδιορίσωμε πιὸ καλά. Δὲν εἶναι ὅμως πάλι δυνατὸ νὰ φθάσωμε στὸν

11) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 21-28. «Ἐκάτερος δὲ τούτων οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνατὸς ἐστίν».

12) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 27-28. «Ὁ μὲν ὅτι τὸ γένος τοιοῦτον καὶ ἡ ὕλη ὁ δ' ὅτι βουληθεὶς δυνατὸς θεωρεῖν».

13) Περὶ ψυχῆς, 417, α, 31. «Διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς».

προσδιορισμὸ τοῦτον, ἂν δὲν καθορίσωμε πρὶν τὴν ἔννοια τοῦ «πάσχειν», γιατί τοῦτου ἡ σημασία δὲν εἶναι ἀπλή. Ὅταν μιλάμε γιὰ «πάσχειν» ἐννοοῦμε μ' αὐτὸ πρῶτα ἓνα εἶδος φθορᾶς ἐνὸς ὄντος ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του καὶ δεύτερα ἐννοοῦμε τὴ διατήρηση ἐκείνου πού εἶναι στὴ δυνατότητα ἀπὸ ἐκεῖνο πού εἶναι στὴν πραγματικότητα καὶ πού εἶναι ὅμοιο μ' αὐτό.¹⁴⁾ Μ' αὐτὸ δὲν ἐννοοῦμε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέσο μὲ τὰ ὅποια κάτι τι ἔρχεται ἀπὸ τὴ δυνατότητα στὴν πραγματικότητα. Τὴν πρώτη φορά ὁδηγεῖ τὸ «πάσχειν» στὴν καταστροφή μιᾶς ποιότητας ἀπὸ μιὰν ἄλλη, τὴν ἀντίθετη, ὅπως γίνεται τοῦτο μὲ τὰ χρώματα, ὅπου τὸ ἓνα ἀφανίζεται ἀπὸ τ' ἄλλο. Τὴ δεύτερη φορά ὁδηγεῖ τὸ «πάσχειν» στὴν τελειότητα καὶ γιὰ τοῦτο πρόκειται ἐδῶ κυρίως γιὰ ἓνα γίνεσθαι τῆς μορφῆς, πού ὑπῆρχε στὴ δυνατότητα. Τοῦτο συμβαίνει π. χ. ὅταν ἔχη κανεὶς τὴ γνώση γιὰ κάτι καὶ τὴν φέρνει κανεὶς στὸ φῶς, τὴν φέρνει στὴν πραγματικότητα. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴν σχέση, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἔξη καὶ στὴν ἐντελέχεια. Κατὰ τὴν πραγμάτωση τῆς γνώσης δὲν μπορεῖ πιά νὰ γίνῃ λόγος γιὰ «ἀλλοιοῦσθαι», γιὰ μεταβολή, ἀλλὰ γιὰ προχώρημα στὴν καθ'αυτὸ οὐσία, στὴν ἐντελέχεια.¹⁵⁾ Ἐδῶ δὲν καταστρέφεται ἡ μιὰ ποιότητα ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀλλὰ ἡ ἔξη τῆς γνώσης μένει ἐδῶ ἢ ἴδια, μόνον ὅτι ἔρχεται στὸ φανέρωμά της. Γιὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθό, ὅταν λέη κανεὶς, ὅτι ἐκεῖνος πού σκέπτεται, ὅταν σκέπτεται, μεταβάλλεται.¹⁶⁾ Ἄν τοῦτο ἦταν ὀρθό, θὰ ἔπρεπε καὶ γιὰ τὸν χτίστη νὰ εἰποῦμε, ὅταν χτίζει, ὅτι μεταβάλλεται. Ὅταν ὁ χτίστης ἐνεργῇ, δὲν παθαίνει καμμία ἀλλοίωση σχετικὰ μὲ τὴν τέχνη, ἀλλὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἀργίας στὴν κατάσταση τῆς ἐνέργειας. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς μορφῆς καὶ τὴν ἀπώλεια μιᾶς ἄλλης. Ἐπίσης δὲν λέμε γιὰ τὸν γεωμέτρη, ὅταν θεωρῇ τὰ θεωρήματά του, ὅτι ἀλ-

14) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 2—3. «Οὐκ ἔστι δ' ἀπλοῦν οὐδὲ τὸ πάσχειν, ἀλλὰ τὸ μὲν φθορὰ τις ὑπὸ τοῦ ἐναντίου, τὸ δὲ σωτηρία μᾶλλον τοῦ δυνάμει ὄντος ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος καὶ ὁμοίου».

15) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 5—7. «Θεωροῦν γὰρ γίνεται τὸ ἔχον τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἢ οὐκ ἔστιν ἀλλοιοῦσθαι (εἰς αὐτὸ γὰρ ἢ ἐπίδοσις καὶ εἰς ἐντελέχειαν) ἢ ἕτερον γένος ἀλλοιώσεως».

16) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 8.

λοιώνεται. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις, δηλαδή πάντα όταν προχωρούμε από την ἔξη στην ἐνέργεια, δὲν πρόκειται κυρίως γιὰ ἀλλοίωση, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἴδιας τῆς μορφῆς ἑνὸς πράγματος. Ἀλλοίωση ἀντίθετα ὑπάρχει παντοῦ ἐκεῖ, ὅπου κάτι μεταβαίνει ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη μορφή σὲ μιὰ ἄλλη ἐπίσης ὀρισμένη μορφή, ἂν π.χ. κάτι, ποὺ εἶναι θερμό, γίνεται ψυχρό. Ὡστε δὲν εἶναι ὀρθό, ὅταν κανεὶς κάθε μετάβαση ἀπ' αὐτὸ ποὺ εἶναι «δυνάμει» σ' αὐτὸ ποὺ εἶναι «ἐνεργεία» τὴν χαρακτηρίσει γιὰ ἀλλοίωση. Σημασία ἔχει ἔδῳ τοῦτο, ὅτι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἔξης πρὸς τὴν ἐντελέχεια, δηλαδή πρὸς τὴν τελειότητα, εἶναι δυνατὴ μόνον μὲ βία τὴν ὁμοιότητα, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἔξη καὶ σ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἐντελέχεια. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἡ ἐντελέχεια πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἀντικειμενικοποίηση ἐκείνου ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἔξη. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀντικειμενικὴ μορφή εἶναι πάντα ἡ αἰτία ἐκείνου ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἔξη, μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἔξη ἔρχεται στὴν πραγματικότητα, δηλαδή φανερώνεται ἐξ αἰτίας ἐκείνου ποὺ εἶναι ἀντικειμενικό. Ὅπως ἐκεῖνο ποὺ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι πραγματικότητα καὶ ἐνέργεια εἶναι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι δυνατότητα καὶ «ἔξις», ἔτσι κι' ἐκεῖνο ποὺ διαθέτει τὴν «ἔξιν» μ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι σὲ ἐνέργεια εἶναι ὅμοια τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἐφ' ὅσον ὅμως αὐτὰ εἶναι ὅμοια, μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ εἶναι στὴν «ἔξιν» εὐοδώνεται πρὸς τὴν ἐνέργεια ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι σὲ ἐνέργεια. Τότε μπορούμε νὰ μιλήσουμε, ὅπως τὸ κάνει ὁ Ἀριστοτέλης, γιὰ μιὰ διατήρηση (σωτηρία) καὶ ὄχι γιὰ μιὰ ἀλλοίωση. Διατηρεῖται δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει «δυνάμει» ἢ ὡς «ἔξις» ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει «ἐντελεχεία» καὶ εἶναι ὅμοιο μ' αὐτό. Ὅταν κανεὶς ἐνεργῇ σύμφωνα μὲ τὴν ἔξη, σώζει μ' αὐτὸ τὴν μορφή του. Ὡστε ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ σωτηρία τῆς ἔξης. Κατὰ τὴν ἔννοια τούτη εἶναι ἡ θεωρία ἡ σωτηρία καὶ ἡ τελείωση τῆς θεωρητικῆς ἔξης. Ἐδῳ λοιπὸν δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ ἀλλοίωση οὔτε γιὰ «πάσχειν». Ὅταν λοιπὸν ἓνας προχωρῇ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἔξης πρὸς τὴν ἐνέργεια ἐξ αἰτίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς νόησης ἢ τοῦ ἀντικειμένου τῆς αἴσθησης, τότε δὲν πρόκειται γιὰ ἀλλοίωση, γιατί ἐκεῖνος ποὺ προχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἔξη στὴν ἐνέργεια δὲν παθαίνει τίποτε, ἀλλὰ ἀπλῶς φανερώνει ἐκεῖνο ποὺ εἶχε μέσα του.

Ἔχομε λοιπὸν ἐδῶ ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος σχέσης ἀνάμεσα στὸ «δυνάμει» καὶ «ἐνεργείᾳ», ὅπου τὸ «δυνάμει» εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ «ἔξει», καὶ τὸ «ἐνεργείᾳ» πάλι ταυτόσημο μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ μορφή. Δὲν μποροῦμε ὁμως νὰ μιλήσωμε γιὰ «πάσχειν» καὶ ὅταν ἀκόμα ἓνα παιδί προχωρῇ ἀπὸ τὴν πρώτη βαθμίδα τοῦ «δυνάμει» στὴν πρώτη βαθμίδα τοῦ «ἐνεργείᾳ», δηλαδή ὅταν ἓνα παιδί, ποὺ εἶναι «δυνάμει δεκτικὸν τῆς ἐπιστήμης» ὁδηγηθῇ στὴν ἔξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς γνώσης, ὅπως συμβαίνει τοῦτο σὲ κάθε «διδάσκειν».¹⁷⁾ Μὲ τὸ «διδάσκειν» ἓνας, ποὺ μέσα του ἡ γνώση ὑπάρχει μόνον «δυνάμει», ὁδηγεῖται ἀπὸ ἓναν ἄλλον, ποὺ μέσα του ἡ γνώση εἶναι «ἐντελέχεια», στὴν ἔξη τῆς γνώσης. Καὶ αὕτῃ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν δυνατότητα στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ τὴν ἀτέλεια στὴν ἐντέλεια, δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ θεωρηθῇ ὡς «πάσχειν», γιατί «πάσχειν» σημαίνει, ὅπως εἶπαμε πρὶν, φθορὰ καὶ καταστροφὴ. Ἄν ὁμως θελήσῃ κανεὶς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ὁδηγίας πρὸς τὴ μορφή νὰ τὸ θεωρήσῃ ὡς «πάσχειν», τότε θὰ ὑπάρχουν δύο εἶδη τῆς ἀλλοίωσης, ἢ μία θὰ ὑπάρχῃ ὅταν κάτι χάνῃ τὴ μορφή του καὶ ἡ ἄλλη θὰ ὑπάρχῃ ὅταν κάτι βροῖσκῃ τὴ μορφή του καὶ τὴ φύση του.¹⁸⁾ Ὡστε θὰ ἐχαρακτήριζε κανεὶς ὡς «πάσχειν» κι' ἐκεῖνο ὅπου ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι κάτι προωρισμένο νὰ κατευθύνεται, δηλαδή τὴν πραγμάτωση τῆς μορφῆς του.

Πρὶν προχωρήσωμε πιὸ πέρα καὶ ἐφαρμόσωμε τίς γενικὲς αὐτὲς σκέψεις στὴν αἴσθησι, συνοψίζομε ὅλη αὐτὴν τὴν πορεία τῶν σκέψεων τοῦ Ἀριστοτέλη. Πρῶτα ξεκίνησε ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ αἴσθησι φαίνεται νὰ ἔγκειται σὲ ἓνα «κινεῖσθαι» καὶ «πάσχειν», γιατί φαίνεται πὼς εἶναι μιὰ ἀλλοίωση. Γιὰ νὰ ἀπαντήσῃ σ' αὐτό, ἂν δηλαδή ἡ αἴσθησι, τὸ αἴσθημα, εἶναι μιὰ ἀλλοίωση ἢ ὄχι, προχώρησε στὸ ἄλλο ζήτημα, ποὺ ἔγκειται σὲ τοῦτο, ἂν τὸ ὅμοιο παθαίνη τίποτε ἀπὸ τὸ ὅμοιο, ἢ ἂν τὸ ἀντίθετο παθαίνη τίποτε ἀπὸ τὸ ἀντίθετο. Σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἔθεσε ὁ Ἀριστοτέλης κι' ἓνα ἄλλο ἀκόμα, γιατί δηλαδή ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ,

17) Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει δύο εἶδη τοῦ «δυνάμει», τοῦ «ἐνεργείᾳ» καὶ τοῦ «πάσχειν». Τὸ πρῶτο εἶδος τοῦ «δυνάμει» σημαίνει τὴ δυνατότητα χωρὶς τὴν ἔξη, τὸ δεύτερο εἶδος σημαίνει τὴ δυνατότητα ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἔξη, χωρὶς τὴν ἐνέργεια.

18) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 14—16.

ἢ ἡ αἴσθησις, δὲν αἰσθάνεται τὰ ἴδια της τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ἀφοῦ εἶναι βέβαια κι' αὐτὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Στὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντάει ὁ Ἀριστοτέλης λέγοντας, ὅτι ἡ αἴσθησις εἶναι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της μόνον δυνατότητα καὶ ὄχι πραγματικότητα. Δὲν μπορεῖ μόνη της νὰ ἔλθῃ στὴν πραγματικότητα τῆς μορφῆς της, ὅπως καὶ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι νὰ κατῆ δὲν μπορεῖ μόνον τοῦ ν' ἀνάψῃ καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ καίεται. Ἡ αἴσθησις δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ πέρα ἀπὸ τὸ αἰσθητήριο ὄργανο. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπάνω στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του καὶ τίποτε δὲν μπορεῖ μόνον τοῦ νὰ πάθῃ κάτι. Ἄν λοιπὸν ἡ αἴσθησις αἰσθάνεται ἐξ αἰτίας ἑνὸς «πάσχειν», τότε εἶναι φανερό, ὅτι αὐτὴ δὲν μπορεῖ μόνη της νὰ αἰσθανθῆ τὸν ἑαυτὸ της, δηλαδή ν' ἀντιληφθῆ τὸ αἰσθητήριο ὄργανό της, γιατί μόνη της δὲν μπορεῖ τίποτε νὰ πάθῃ. Ὡστε ἡ αἴσθησις ἔρχεται στὴν πραγματικότητα τῆς μορφῆς της μέσῳ ἑνὸς ἄλλου, καὶ συνεπῶς πάσχει κάτι. Τοῦτο ὅμως τὸ ἄλλο πρέπει νὰ εἶναι ἓνα «ποιητικόν» καὶ «ἐνεργεῖα ὄν». Ἐκεῖνο πάλι ποὺ πάσχει, ἡ αἴσθησις, πρέπει στὴ δυνατότητα νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι τὸ ποιητικό, ἐκεῖνο ποὺ ἐνεργεῖ, στὴν πραγματικότητα. Ἔτσι εἶναι τὸ ξύλο στὴ δυνατότητα ὅ,τι εἶναι ἡ φωτιά στὴν πραγματικότητα, γιατί τὸ ξύλο τὸ ἀναγκάζει ἡ φωτιά νὰ καίεται. Ἐπίσης εἶναι ὁ μαθητὴς στὴ δυνατότητα ὅ,τι εἶναι ὁ δάσκαλος στὴν πραγματικότητα, γιατί ὁ μαθητὴς παθαίνει κάτι ἀπὸ τὸ δάσκαλο ὁ ὁποῖος εἶναι «ἐνεργεῖα». Ὡστε μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ πάσχει, πρὶν ἀκόμα πάθῃ, εἶναι ἀνόμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ ἐνεργεῖ, ὅταν ὅμως πιά ἔχει πάθῃ κάτι, τότε γίνεται ὅμοιο μ' αὐτό.¹⁹⁾ Ὡστε βλέπομε ὅτι ἀπὸ μιὰ ὁρισμένη πλευρὰ μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι τὸ ὅμοιο ἀπὸ τὸ ὅμοιο κάτι παθαίνει, ἀπὸ μιὰν ἄλλη ὅμως πλευρὰ μπορούμε νὰ ἰσχυρισθῶμε τὸ ἀντίθετο. Ἐπειτα ἀπ' αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης προχωρεῖ σὲ μιὰ ἀποσαφήνιση τοῦ ζεύγους τῶν ἐννοιῶν «δυνάμει» καὶ «ἐνεργεῖα» καὶ τοῦ ζεύγους τῶν ἐννοιῶν «ποιεῖν» καὶ «πάσχειν». Τόσο ἡ ἐννοια τοῦ «δυνάμει» ὅσο καὶ ἡ ἐννοια τοῦ «ἐνεργεῖα» ἔχουν διπλὴ σημασία. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸ «ποιεῖν» καὶ «πάσχειν». Τὸ «πάσχειν» εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνη εἴτε τὴ φθορὰ ἀπὸ ἓνα ἄλλο εἴτε τὴν σωτηρία ἀπὸ ἓνα ἄλλο.

19) Περί ψυχῆ, 417, α, 20. «Πεπονθὸς δ' ὁμοίων εἶσιν».

Ὅταν λοιπὸν δεχθοῦμε, ὅτι ἡ αἴσθησις ἢ καλύτερα ἡ αἰσθητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς κάτι παθαίνει ἐξ αἰτίας τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, τοῦτο βέβαια δὲν εἶναι καμμιά φθορά, ἀλλὰ σωτηρία τῆς οὐσίας της, γιατί μ' αὐτὸ ἡ δύναμη αὐτὴ φθάνει σ' ἐκεῖνο ποὺ ἀληθινὰ εἶναι, δηλαδή στὴν ἐντέλειά της. Ἐπειτα ἀπ' αὐτὰ προχωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ γονιμοποιήσῃ τὴ σειρά αὐτὴ τῶν σκέψεων του σχετικὰ μὲ τὴν ἴδια τὴν αἴσθησις.

Τὸ πρῶτο ἐρώτημα θὰ ἦτανε τώρα, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἂν μπορῆ κανεὶς τίς δυὸ ἔννοιες τοῦ «δυνάμει» καὶ τοῦ «ἐνεργείᾳ» νὰ τίς ἐφαρμόσῃ στὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ, ἢ στὴ δύναμη τοῦ αἰσθάνεσθαι. Τὸ «δυνάμει», ὅπως εἶδαμε πρῶτα, σημαίνει πρῶτα τὴν ἱκανότητα ἀναδοχῆς μιᾶς μορφῆς, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἔξι καὶ δεύτερα τὴν ἔξι τὴν ἴδια, δηλαδή τὴν κατοχὴ τῆς μορφῆς χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐνέργεια. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι «δυνάμει αἰσθητικὸν» μὲ τὴν πρώτη σημασία, ὅταν εἶναι ἀκόμα σπόρος καὶ ὕλη τοῦ ζωντανοῦ ὄντος. Ἡ ὕλη αὐτὴ τοῦ ζωντανοῦ ὄντος, ποὺ εἶναι ἓνα μὲ τὸ σπόρο, ὀδηγεῖται ἀπὸ τὴν κατάστασι τοῦ «δυνάμει» τῆς πρώτης βαθμίδας στὴν κατάστασι τοῦ «δυνάμει» τῆς δεύτερης βαθμίδας καὶ ἐκεῖνο ποὺ τὴν ὀδηγεῖ εἶναι τὸ κυοφοροῦν, γιατί κατὰ τὴν κυοφορίαν δὲν γίνεται τίποτε ἄλλο μὲ τὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ παρὰ τοῦτο, δηλαδή τὸ προχώρημά της ἀπὸ τὸ «δυνάμει» τῆς πρώτης βαθμίδας στὸ «δυνάμει» τῆς δεύτερης βαθμίδας. Ὡστε ἡ πρώτη μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις²⁰⁾ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς, τοῦ αἰσθητικοῦ, εἶναι ἐκεῖνη ποὺ συντελεῖται κατὰ τὴν κυοφορίαν τοῦ ζωντανοῦ ὄντος, γιατί ὅταν γεννιέται κάτι ἔχει κι' ὅλας τὴν ἱκανότητα τοῦ αἰσθάνεσθαι.²¹⁾ Ὡστε τὸ ζωντανὸ ὄν γεννιέται μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἔξι. Ἡ δεύτερη μεταβολὴ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς, ἢτοι ἡ μετάβασι ἀπὸ τὴν ἔξι στὴν ἐνέργεια, γίνεται μὲ βάση τὰ αἰσθητικὰ ὄντικείμενα. Γιὰ τοῦτο οἱ αἰσθήσεις λειτουργοῦν ἀμέσως μὲ τὴ γέννησι καὶ τὸ γεννώμενο ἀντιδρᾷ πρὸς τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀφή, ἀλλὰ καὶ μὲ τίς ἄλλες αἰσθήσεις. Ἡ αἴσθησις λοιπὸν προχωρεῖ ἀπὸ τὴ δυνατότητα στὴν πραγματικότητα μέσῳ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων.

20) Περὶ ψυχῆς, 417, σ. 16—17.

21) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 18.

Ἔτσι ὅμως ἔχει ἤδη ἐφαρμοσθῆ ἡ διπλὴ ἔννοια τῆς ἐνεργείας καὶ στὴν αἴσθησι, γιατί πρώτα πρέπει νὰ νοήσωμε τὴν αἴσθησι ὡς ἐνεργεία καὶ δεύτερα ὡς ἔξι. Μέσα στὴν ἔξι ὑπάρχει ὄχι μόνον ἡ ἔννοια τοῦ «δυνάμει» ἀλλὰ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ «ἐνεργεία».

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ λογικὰ μέρη τῆς ψυχῆς. Καὶ ἐδῶ μποροῦμε μὲ διπλὴ σημασία νὰ μιλήσωμε γιὰ τὸ «δυνάμει» καὶ τὸ «ἐνεργεία». Στὴν ἀντίφρασή του μὲ τὸ σῶμα εἶναι ὁ νοῦς δεδομένος μόνον σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «δυνάμει». Προχωρεῖ ὅμως στὴ δεύτερη βαθμίδα τοῦ «δυνάμει», δηλαδὴ πρὸς τὴν ἔξι, μέσῳ τῆς μάθησις, ἢ ξυπνάει καὶ μὲ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Ὄταν ὅμως πιά ὁ νοῦς ἔχη τὴν ἔξι, τότε μπορεῖ νὰ ἐνεργῆ μόνος του, δηλαδὴ νὰ προχωρῆ ἀπὸ τὴν ἔξι στὴν ἐνεργεία· ἔχει τότε ὁ νοῦς τὸ «ποιητικὸν» μέσα του. Ὁ νοῦς προχωρεῖ στὸ λόγο, δηλαδὴ στὴν ἀντικειμενικὴ κρίσι, μόνος του.

Τοῦτο ἰσχύει βέβαια σὲ ἰδιαίτερο βαθμὸ γιὰ τὸν καθαρὸ νοῦ, ποὺ εἶναι χωρισμένος ἀπὸ τὸ σῶμα. Μέσα στὸν καθαρὸ νοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὸ «δυνάμει» τῆς πρώτης βαθμίδας, γιατί ὡς καθαρὸς νοῦς ἔχει ὅλα τὰ νοητὰ ὡς πρὸς τὴν ἔξι μέσα του.

Μιὰ βαθειὰ διαφορὰ λοιπὸν ἀνάμεσα στὴν αἴσθησι καὶ στὸ νόησι ἔγκειται σὲ τοῦτο, ὅτι ἡ αἴσθησι ἔχει τὸ «ποιητικὸν τῆς ἐνεργείας» ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, ἐνῶ ἡ νόησι, ὁ νοῦς, ἔχει τὸ ποιητικὸ μέσα του.²²⁾ Ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς εἶναι, ὅτι ἡ αἴσθησι ἀντιλαμβάνεται πάντα κάτι εἰδικό, ἐνῶ ἡ νόησι πάντα κάτι γενικό. Κάθε εἰδικὸ ὅμως εἶναι αἰσθητὰ δοσμένο, καὶ εἶναι σωματικὸ, ἐνῶ κάθε γενικὸ εἶναι νοητὸ καὶ λόγος, καὶ περιέχεται μέσα στὴν ψυχὴ. Γιὰ τοῦτο δὲ χρειάζεται ὁ νοῦς κάτι ἔξωτερο, γιὰ νὰ φθάσῃ στὴν τελειότητά του· μπορεῖ μόνος του, μὲ τὴ δική του ἐλευθερία, νὰ προχωρήσῃ στὴ σκέψι, ἐνῶ ἡ αἴσθησι δὲν μπορεῖ μόνη της νὰ αἰσθανθῆ, ἀλλὰ χρειάζεται πάντοτε κάτι ἄλλο, τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, μέσῳ τοῦ ὁποίου φθάνει στὴν τελειότητά της.²³⁾

22) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 19—24. «Διαφέρει δέ, ὅτι τοῦ μὲν τὰ ποιητικὰ τῆς ἐνεργείας ἔξωθεν, τὸ δρατὸν καὶ τὸ ἀκουστὸν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητῶν. Αἴτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστον ἢ κατ' ἐνεργείαν αἰσθησις, ἢ δ' ἐπιστήμη τῶν καθόλου· ταῦτα δ' ἐν αὐτῇ πῶς ἐστὶ τῇ ψυχῇ».

23) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 24—25. «Διὸ νοῆσαι μὲν ἐπ' αὐτῷ, ὁπόταν βούληται, αἰσθάνεσθαι δ' οὐκ ἐπ' αὐτῷ».

Ἐπάνω σ' αὐτὴν τῇ διαφορᾷ ἀνάμεσα στὴν αἴσθησι καὶ στὴ νόησι στηρίζεται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἐπιστημῶν, ποὺ ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, καὶ τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ἔχει νὰ κάμη μὲ τὸ γενικό. Οἱ ἐπιστῆμες, ποὺ καταγίνονται μὲ ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, δὲν μποροῦν μόνες τους νὰ θέσουν τὸ ἀντικείμενό τους, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη σ' αὐτὲς δοθῆ τὸ ἀντικείμενο ἀπ' ἔξω.²⁴⁾

Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἐδῶ σημασία εἶναι τοῦτο, ὅτι τὸ «δυνάμει» δὲν εἶναι κάτι ἀπλό,²⁵⁾ ἀλλὰ, ὅπως ἐδείξαμε, πρέπει νὰ ξεχωρίσωμε δύο βαθμίδες του, καὶ ὅτι μέσα στὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ, στὸ «αἰσθητικόν», εἶναι δυνατό νὰ διαπιστώσωμε καὶ τὶς δύο αὐτὲς βαθμίδες. Πρέπει τὰ δύο τοῦτα εἶδη τοῦ «δυνάμει» νὰ τὰ χωρίσωμε αὐστηρά, ἂν θέλωμε νὰ καταλάβωμε τὴν οὐσίαν τῆς αἴσθησις. Στὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ὡς ζωντανὸ ὄν, ἀνήκει τὸ «δυνάμει» τῆς δεύτερης βαθμίδας, δηλαδὴ ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι ἔξη, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐνέργεια καὶ πραγματικότητα μέσῳ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων· ὥστε φθάνει μ' αὐτὰ στὴν τελειότητά της. Ἄν θέλῃ κανεὶς αὐτὸ νὰ τὸ ὀνομάσῃ «πάσχειν», μπορεῖ νὰ τὸ κάμη· πρέπει ὅμως τότε νὰ συλλάβῃ καθαρὰ τὴν ἔννοια, ποὺ θὰ ὑπάρχῃ μέσα σ' αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμό. Πολὺ πιὸ σπουδαῖο ὅμως εἶναι ἐδῶ τοῦτο, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ στὴ δυνατότητά της εἶναι τὸ ἴδιο μ' ἐκεῖνο ποὺ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο εἶναι στὴν πραγματικότητα, ἐφ' ὅσον δὲ μ' αὐτὸ ὀδηγεῖται ἡ ψυχὴ στὴν τελειότητά της.

Ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ δὲν παθαίνει βέβαια τίποτε ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, δηλαδὴ δὲν ἀρνεῖται τὴν ἰδική της ἔξη, ὅταν συμορφώνεται καὶ ὁμοιώνεται μ' αὐτό, ἀλλὰ ἀναδέχεται μόνον τὴ μορφὴ του. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲ γίνεται μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι τάχα ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ γίνεται ἡ ὕλη τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, ἢ ὅτι γενικὰ ὑφίσταται ἓνα ὕλικὸ πάθημα. Ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ ἀναδέχεται μόνον τὴ μορφὴ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦτο γίνεται κατὰ τρόπο γνωστικό. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ ψυχὴ φέρεται σ' αὐτὴν τὴν ἐνέργεια ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, μποροῦμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι εἶναι ὅμοια μ' αὐτὸ καὶ μάλιστα, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι στὴ δυνατότητά της ἐκεῖνο ποὺ τὸ ἀντικείμενο εἶναι στὴν πραγ-

24) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 25—29.

25) Περὶ ψυχῆς, 417, β, 30, Οὐχ' ἀπλοῦ ὄντος τοῦ δυνάμει λεγομένου.

ματικότητα. Θέλει κανείς αυτό να το χαρακτηρίσει ως «πάσχειν», μπορεί βέβαια να το κάμη' και ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης το κάνει, ὄχι μόνον πρὶν ἀκόμα ἀποσαφηνίσει τις ἔννοιες αὐτές, ἀλλὰ καὶ ἔπειτα. Ἔτσι λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ αἰσθάνεται, ὄχι βέβαια στὴν κατάσταση τοῦ «πάσχειν», ἀλλὰ ἀφοῦ πιά ἔχει δεχθῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ αἰσθητοῦ ἀντικειμένου εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ αἰσθητὸ ἀντικείμενο.²⁶⁾ Ὡστε τὸ αἰσθάνεσθαι πρὶν ἀκόμα πάθῃ κάτι δὲν εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ αἰσθητό, καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐπίδραση. Ὁμοιο ὅμως γίνεται μὲ τὸ αἰσθητὸ εὐθύς ὡς προχωρήσει ἀπὸ τὴ δυνατότητα στὴν πραγματικότητα, εὐθύς ὡς φθάσει στὴ μορφή του. Ὡστε γενικὰ μπορούμε νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τὴν αἰσθησι, τὸ αἰσθάνεσθαι γενικὰ, ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα εἶναι ὅ,τι εἶναι τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα στὴν πραγματικότητα, δηλαδή, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ στὴν οὐσία της εἶναι ὅ,τι εἶναι τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ φθάνει στὴν πραγματικότητά της πάντα μὲ βία ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὰ αἰσθητήρια ὄργανα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, δηλαδή ἐφ' ὅσον μὲ τὴ βοήθειαν αὐτῶν φθάνει στὴ μορφή της, εἶναι κατ' ἀνάγκην κάτι ποὺ εἶναι ὀλωσδιόλου δεμένο μὲ τὸ ἔμψυχο. Δὲν μπορεί ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸ ἔμψυχο ὄν. Εἶναι λοιπὸν ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ ἡ δύναμις ἐκείνη μέσῳ τῆς ὁποίας τὸ ζωντανὸ ὄν, ὅταν παθαίνει κάτι ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων καὶ κάπως μεταβάλλεται, γίνεται ὅμοιο μὲ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὰ ἀντιλαμβάνεται.

Ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ἀποψη λοιπὸν ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, δηλαδή μὲ τις μορφές των. Ἢ αἰσθησι, λέει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι τὸ δεκτικὸ τῶν αἰσθητῶν μορφῶν, χωρὶς τὴν ὕλη τους.²⁷⁾ Καὶ γιὰ νὰ ἐκφράσει τοῦτο πλαστικὰ μεταχειρίζεται ἐκείνη, ὅπως λέει ὁ Ἑγελος, τὴν «περίληψη παρομοίωση, ποὺ τόσο συχνὰ ἐπροξένησε παρεξηγήσεις».²⁸⁾ Ὁ Ἀριστοτέλης λέει δηλαδή, ὅτι ὅπως τὸ

26) Περὶ ψυχῆς, 418, α, 4—5. «Πάσχει μὲν οὖν οὐχ' ὅμοιον ὄν, πεπονθὸς δ' ὁμοίωται καὶ ἔστιν οἶον ἐκεῖνο».

27) Περὶ ψυχῆς, 424, α, 17—18. «Ὅτι ἡ μὲν αἰσθησις ἐστὶ τὸ δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν ἀνευ τῆς ὕλης».

28) Hegel, Sämtliche Werke, Jubiläumsausgabe, τόμ. 18ος σελ. 378.

κερὶ δέχεται μόνον τὸ σημάδι τοῦ χρυσοῦ δακτυλιδιοῦ, χωρὶς νὰ δέχεται τὸν ἴδιο τὸ χρυσό, ἀλλὰ μόνον τὴν καθαρὴ του μορφή, ὅμοια παθαίνει καὶ ἡ αἴσθησις, ποὺ εἶναι στραμμένη σ' ἓνα εἰδικὸ ἀντικείμενο, μιὰ ἐπίδραση ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔχει χρῶμα ἢ γευστικότητα ἢ ἤχο... ἀλλὰ ἡ ἐπίδραση τούτη γίνεται μόνον στὴ μορφὴ τῆς αἴσθησις.²⁹⁾ Ὁ Ἔγκελς λέει γιὰ τὴν παρομοίωση αὐτήν, «πὼς δὲν πρέπει νὰ κρεμιέται κανεὶς ἀπ' αὐτήν, γιατί εἶναι μιὰ εἰκόνα, μὲ τὴν ὁποία πρόκειται νὰ γίνῃ φανερό. ὅτι ἡ παθητικότητα τῆς αἴσθησις ἀφορᾷ μόνον τὴ μορφή. Ἡ παρομοίωση αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ στὸ ὅτι ἡ μορφὴ ἔρχεται μόνον στὴν ψυχὴ... Μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει ἡ ψυχὴ νὰ εἶναι τὸ παθητικὸ κερὶ καὶ νὰ δέχεται ἀπ' ἔξω τὸν προσδιορισμὸ τῆς. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ μορφὴ, καὶ ἡ μορφὴ εἶναι τὸ γενικό. ἡ ἀναδοχὴ τῆς μορφῆς δὲν εἶναι ὅπως ἐκεῖνη ποὺ γίνεται ἐπάνω στὸ κερὶ. Ἡ ἀνάληψη, ἀναδοχὴ τῆς μορφῆς εἶναι ἄλλο τόσο ἐνεργητικότητα τῆς ψυχῆς· ὅταν ἐκεῖνο ποὺ αἰσθάνεται πάθῃ κάτι, αἶρει τὴν παθητικότητά του, μένει ταυτόχρονα ἐλεύθερο ἀπ' αὐτήν... Μέσα στὴν αἴσθησις εἶναι βέβαια ἡ ψυχὴ κάτι παθητικό· ἀλλὰ μεταβάλλει τὴν μορφὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου σὲ κάτι δικό της».³⁰⁾

Καθὼς λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἀναδέχεται τὶς μορφές, τὰ «εἶδη», τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, δὲν συμπεριφέρεται ἐντελῶς παθητικά, ὅπως ὁ καθρέφτης ἢ τὸ κερὶ, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ συμμετέχει καὶ ἐνεργητικὰ κατὰ τὴν αἴσθησις, γιατί διαθέτει ταυτόχρονα καὶ τὴ γνώση καὶ τὴ διάρρηξη τῶν μορφῶν. Ὁ καθρέφτης δὲν μπορεῖ οὔτε τὸν ἑαυτὸ του νὰ διακρίνῃ οὔτε μπορεῖ νὰ διακρίνῃ καὶ ν' ἀντικειμενικοποιήσῃ τὴν εἰκόνα, δηλαδὴ τὴν μορφὴ, ποὺ καθρεφτίζεται μέσα του. Ἡ αἴσθησις ὅμως ἀναδέχεται τὴν καθαρὴ μορφὴ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὄχι τὴν ὕλη του. Ἀπὸ τὴν ὕλη τοῦ ἀντικειμένου ἡ αἴσθησις δὲν μπορεῖ νὰ δεχθῇ καμμιά ἐπίδραση. Ἐκεῖνο τὸ ὄργανο, ποὺ ἔχει μιὰ τέτοια δύναμη νὰ εἰσδέχεται μέσα του τὶς μορφές τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων καὶ νὰ τὶς ἀντικειμενοποιῇ, αὐτὸ εἶναι τὸ αἰσθητήριον ὄργανο. Ὁ ὄργανο καὶ ἰκανότητα εἶναι ἐνωμένα ἀχώριστα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀποτελοῦνε μιὰ ἐνότητα κατὰ τὴν ἀκόλουθη ἔννοια,

29) Περὶ ψυχῆς, 424, α, 19—21.

30) Hegel, Sämtliche Werke, τόμ. 18ος σελ. 379.

ὅτι ἂν ἐπρόκειτο νὰ χωρισθοῦν, τότε *realiter* δὲν θὰ ἦτανε πιά δυνατὴ ἡ αἴσθησις. Κατ' οὐσίαν ὅμως εἶναι διάφορα τὸ ἓνα ἀπὸ τ' ἄλλο, εἶναι ἑτερότητες, διότι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι βέβαια κάτι ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ τὴν ὑποβαστάζει καὶ τὴν ὑπηρετεῖ ὡς ὄργανο. 'Ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι κάτι ὀλωσδιόλου ἀσώματο καὶ δὲν ἔχει μέγεθος,³¹⁾ ἐνῶ τὸ ὄργανο, ποὺ τὴν ὑποβαστάζει, εἶναι σωματικὸ καὶ συνεπῶς ἔχει μέγεθος. Ὀνομάζεται αἰσθητήριο ὄργανο, ὄχι γιατί εἶναι σωματικόν, ἀλλὰ γιατί ἔχει αἴσθησις. Ἡ οὐσία τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως καὶ τῆς αἴσθησις δὲν φανερώνεται ὡς ἑκτασις, ἀλλὰ ὡς μία σχέση καὶ ὡς μία μία ἰκανότητα τοῦ ὄργάνου.³²⁾

Ὡστε μέσα στὸ ὄργανο ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ κάτι ἄλλο, ποὺ τοῦ δίνει τὴ μορφή του καὶ τοῦ κάνει δυνατὴ τὴ λειτουργία του. Καὶ τὸ ἄλλο αὐτὸ εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη μέγεθος. Εἶναι ἡ ψυχὴ ἐκεῖνο ποὺ προσδιορίζει ὀλωσδιόλου τὸ ὄργανο καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ «λόγος» τοῦ ὄργάνου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ κινεῖ τὸ ὄργανο, ὀνομάζεται «δύναμις» τοῦ ὄργάνου. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὄργανο, ἐφ' ὅσον ἔχει μέσα του τὴν αἰσθητικὴ δύναμις, ἐντείνεται ἀπὸ τὴν ψυχὴ ἐξ ἀφορμῆς τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων κατὰ ἓνα ὀρισμένο μέτρο, εἶναι φανερό, ὅτι, ἂν τὸ μέτρο αὐτό, ἀπὸ ὑπερβολικῆς ἐπίδρασης ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ὑπερπηδηθῆ, τότε καταστρέφεται τὸ αἰσθητήριο ὄργανο. Ἔτσι ὅμως αἴρεται καὶ ἡ σχέση, ποὺ συνιστοῦσε τὴν αἴσθησις.³³⁾ Ὡστε ἡ ὑπερβολικὴ κίνηση τοῦ αἰσθητηρίου ὄργάνου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων ὀδηγεῖ σὲ καταστροφή τόσο τοῦ ὄργάνου ὅσο καὶ τῆς αἴσθησις. Καὶ ἂν τὸ ὄργανο καταστραφῆ, τότε δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἔχη μέσα του τὴν αἰσθητικὴ ψυχὴ καί, ὅπως χαρακτηριστικὰ λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος, νὰ τὴν στεγάσῃ, «στέγειν».

Τὸ αἰσθητήριο ὄργανο μπορεῖ κατὰ δύο τρόπους νὰ πιάθῃ κάτι, πρῶτα ὡς σῶμα ἀπὸ ἓνα ἄλλο σῶμα τότε μπορεῖ ὡς ἀπλὸ σῶμα καὶ

31) Περὶ ψυχῆς, 424, α. 27—28. «Οὐδ' ἡ αἴσθησις μέγεθος ἐστίν, ἀλλὰ λόγος τις καὶ δύναμις».

32) Περὶ ψυχῆς 424, α, 28.

33) Περὶ ψυχῆς, 424, α, 31—32 «Λύεται ὁ λόγος».

νὰ καταστραφῆ. Δεύτερα ὅμως μπορεῖ τὸ αἰσθητήριο ὄργανο νὰ πάθῃ κάτι ὡς ὄργανο· καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴν, ἐφ' ὅσον ἐπάνω του ἐπιδροῦν τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ἀναδέχεται τὴ μορφή των. Ἄν ὅμως ἡ ἐπίδραση τούτη εἶναι ὑπερβολικὴ, τότε καταστρέφεται τὸ ὄργανο ὡς αἰσθητήριο. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ἐδῶ, γιὰ νὰ δείξῃ πῶς μὲ τὴν ὑπερβολικὴ ἐπίδραση αἴρεται ἡ σχέση τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, δηλαδὴ ἡ ἴδια ἡ αἴσθητη, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσωμε ὅτι γίνεται, ὅπως καὶ στὴν ἁρμονία τῶν τόνων.³⁴⁾ Καὶ ἐδῶ ὅταν ὑπερπηδηθῆ ἡ «μεσότης» πρὸς τὰ κάτω ἢ πρὸς τὰ πάνω, καταστρέφεται ἡ ἁρμονία. Κάθε ὑπερβολὴ αἴρει τὴν ἁρμονία καὶ τὴν συμμετρία. Μὲ τὴν παρομοίωση ὅμως αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θέλει βέβαια νὰ εἰπῆ, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τάχα ἡ ἁρμονία τῶν στοιχείων μέσα στὸ αἰσθητήριο ὄργανο, ἀλλὰ ὅτι ἡ ψυχικὴ δύναμη φανερώνεται καὶ δραῖ μέσα στὸ αἰσθητήριο ὄργανο, μόνον ἐφ' ὅσον τοῦτο λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ ὠρισμένη τάξη. Πρέπει καὶ τὸ ὄργανο τὸ ἴδιο νάχη μιὰ «μεσότητα». Ἄλλοιῶς, ἂν καὶ εἶναι ἡ ψυχὴ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ ὄργανο, δὲν μπορεῖ νὰ φανερωθῆ καὶ νὰ δράσῃ μέσα του. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ ὄργάνου καὶ ὡς μορφή εἶναι δεμένη μὲ μιὰ ὠρισμένη ὕλη, δηλαδὴ μὲ τὸ αἰσθητήριο ὄργανο.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν καθορισμὸ αὐτὸν τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς εἶναι ἐπίσης φανερό, ὅτι τὰ φυτὰ δὲν ἔχουν αἴσθηση.³⁵⁾ ἂν καὶ κατέχουν ἓνα μέρος τῆς ψυχῆς καὶ ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀφῆς δέχονται μιὰ ἐπίδραση, ἀφοῦ θερμαίνονται καὶ ψύχονται. Δὲν ἔχουν ὅμως αἴσθηση. Δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα, ποὺ νὰ μπορῆ ν' ἀναδεχθῆ μόνον τὶς μορφές τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Τὰ φυτὰ δὲν δέχονται τὴν ἐπίδραση τῆς μορφῆς, ἀλλὰ τῆς ὕλης τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, μὲ ἄλλα λόγια πάσχουν ὕλικῶς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα. Καὶ τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ «πάσχειν» δὲν εἶναι αἴσθηση.³⁶⁾ Γιὰ νὰ μπορῆ ν' ἀναδεχθῆ τὸ φυτὸ τὶς

34) Περὶ ψυχῆς, 422, α, 31—32.

35) Περὶ ψυχῆς, 424, α, 32—33. «Οὐκ αἰσθάνεται».

36) Περὶ ψυχῆς, 424, β, 1—3. «Αἴτιον γὰρ τὸ μὴ ἔχειν μεσότητα, μηδὲ τοιαύτην ἀρχὴν οἷαν τὰ εἶδη δέχασθαι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ πάσχειν μετὰ τῆς ὕλης».

μορφές τῶν ἀντικειμένων, πού τὸ κάνουν νὰ παθαίνει κάτι, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη μιὰ ἰδιαίτερη δύναμη καὶ ἓνα ἰδιαίτερο ὄργανο συνυφασμένο μὲ τὴ δύναμη τούτη. Ἔτσι θὰ ἀναδέχονταν τὶς μορφές τῶν ἀντικειμένων χωρὶς τὴν ὕλη τους. Ἐγὼ τώρα ἀναδέχεται τὴν ὕλη, ἢ, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἡ ἐπίδραση πού γίνεται στὸ φυτὸ ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ἔρχεται σ' αὐτὸ μαζί μὲ τὴν ὕλη, «πάσχειν μετὰ τῆς ὕλης». Ἐκεῖνο ὅμως πού αἰσθάνεται παθαίνει μόνον ἀπὸ τὴ μορφή τῶν ἀντικειμένων κάτι καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ὕλη. Ὡστε ἡ αἴσθησις καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι γενικὰ δὲν εἶναι ἓνα ὕλικὸ «πάσχειν».